

פרויקט בן-יהודה זקוק לעזרתכם. לחצו כאן לפרטים.

ספרי/י לנו מה שגוי _

דואל:

זכרו שאין משמעות למספרי שורה או עמוד בטקסט רציף באינטרנט. אנא ציינו מספר פסקה, ו/או העתיקו כמה מלים סביב כל שגיאה, כדי להקל עלינו למצוא את הטעון תיקון.

רשימת הגהות:

נודיע לך בדואל כשנעיין בהגהות ונתקן את הטקסט.

שלח

נשמע לשמוע מה אהבת _

דואל:

ההמלצה שלך:

(אנו מפרסמים המלצות ביומן הרשת שלנו)

[YouTube](#) - פרויקט בן-יהודה: [בפייסבוק](#) | [ב](#)

[יומן הרשת של פרויקט בן-יהודה](#)

שלח

זכרונות קוטיק – במקום הקדמה

[לתוכן הענינים](#)

© כל הזכויות שמורות. החומר מובא ברשות בעלי הזכויות.

מוקדש לזכר סבתי

האהובה ביילע-ראשע -

המחנכת הלבבית

והשקטה שגידלה את

משפחתנו הגדולה

והרעשנית...

במקום הקדמה

אני מספר על מה שראיתי, אבל אינני יודע איך אני עושה זאת. אך הישן - כך אומרים - חשוב למען החדש, וכדי לבנות את החדש צריך להכיר את הישן. אם אכן זה כך, יסלח לי הקורא על ה'איך' בזכות ה'מה', והיה זה שכרי. גיליתי פינה צדדית של עבר ישן ואפור, אבל אהוב...

נעורי עברו עלי בעיירה קטנה אופיינית, שם חיו יהודים דלים אבל רגועים, ואם מותר לומר כך, היו אלה חיים של טעם... היום כל זה אינו קיים עוד, שירתן של העיירות האלה נדמה ואיננה. אמריקה היא שגרמה להידלדלות הזאת, ואילו החיים הקשים של היהודים ברוסיה והאנטישמיות שיוצקים שם על ראשם כעופרת שחורה, שיברו אותן לחלוטין. הן, העיירות היהודיות החינניות, שהיו חלשות יותר מן הערים היהודיות, היו הראשונות לגווע...

י"ק

אני מוצא לנחוצות לפרסם כאן מכתב ששלח לי שלום עליכם לאחר שקיבל את הכרך הראשון של "זיכרונותי". אינני עושה כך, חלילה, כדי להתגאות בפני הקורא על השבחים ששלום עליכם הגדול חלק לי, עד כדי כך שיחתום בהתפעלות: "קוראך אסיר התודה, חברך ותלמידך".

אני מביא את המכתב דווקא כדי לאפיין באמצעותו את דרכו של שלום עליכם - הוא עצמו, המצחיקן הנלבב שלגלג על הכול, היה גם עניו אמיתי. בהיותו בשווייץ, שוכב על ערש דווי ומנותק מן החיים, המשיך לגלות עניין, ובחום שכזה, בכל ספר חדש בידיש שנתפרסם שם בבית. מתפעל כילד מתמונות ששרטט סופר לא מוכר, המחזירות אותו בזיכרוננו "לנעוריו, למשפחתו, ל'חדר' שלו, לחגיו ומועדיו, ולחלומותיו"...

י"ק

מכתבו של שלום עליכם אל יחזקאל קוטיק

לוזאן (שווייץ), 10.1.1913 ^[1]

עמיתי הנכבד, שלדאבונאי אינו מוכר לי, יחזקאל קוטיק!

בשעה שכתבתי לך, [2] כתבתי באותה הזדמנות גם לניגר, [3] שעלינו להחליף את הספרים. מתברר ששלחת לניגר את העותק שהיה מיועד למשורר אברהם רייזון [4] - ורייזון נמצא עכשיו, לא פחות ולא יותר, בניו-יורק, באמריקה! לו היה זה לפני כמה שנים, כששלום עליכם עדיין היה זריז וקל רגליים, כל זה היה צחוק, פשוט הייתי קם ונוסע לאמריקה. אבל עכשיו זה קצת קשה לי. אך מה יעשה בן אדם, שנפשו יוצאת לקרוא ב"זכרונות" שלך? ובכן, שהעבירה תהיה עליך. חתכתי לגזרים את העותק של ניגר, [5] ואינני מתחרט על כך כלל וכלל.

התחלתי לקרוא את ה"זכרונות" שלך, ומה אומר ומה אדבר? אינני זוכר מתי היתה לי הנאה כזאת, כזה עונג - תענוג רוחני אמיתי! אין זה רק ספר - זה אוצר, גן, גן עדן מלא פריחה ושירת ציפורים. זה הזכיר לי את נעורי, את משפחתי, את ה"חדר" שבו למדתי, את החגים והמועדים שלי, את חלומותי, את הטיפוסים שלי. לא! אני וצרור הדמויות והתמונות שעמי, שרבות מהן הכרתי ורבות דמיינתי, אומר לך בלי שום חנופה או ענווה מזויפת - לעומתך ילד עני אנוכי, קבצן! עם חוויות כשלך ועם משפחה כשלך הייתי כבר מציף את העולם! גוואלד, איפה היית עד עכשיו? בן אדם מלא יהלומים, אבנים טובות ופנינים, וכלום! יהודי מתהלך ל"מקבץ רענדלעך" [6] (כמו שאומרים האדוקים הקנאים שלכם שם), ולא מודיע לאיש שיש בידי אוצר כזה! התחלתי לקרוא ולא יכולתי להפסיק, כמעט השתגעתי! מי זה הקוטיק הזה? נדמה לי ששמעתי על אחד, בחור צעיר בשם א' קוטיק, [7] אבל אתה הרי יהודי בעל זקן שיבה.

מה שהקסים אותי בספרך היתה האמת הפשוטה והקדושה, שאיננה מקושטת בצורה מלאכותית. ואיזו לשון! לא, אין אתה רק איש ישר וטוב, שומר נאמן של אוצר יקר ונדיר; נתברכת בכשרון מתת האל, ובנשמה של אמן שאינו מודע לה. לא מעט יהודים היו בקאמניץ שלך ובזסטֶבֶּה, [8] לא מעט קרובים ומודעים היו למשפחה הרועשת שלך - מדוע לא עלה על דעת איש מהם ללקט זיכרונות כאלה כפי שעשית אתה? מדוע איש מהם, חוץ ממך, לא הלהיב אותנו כך?

שמע נא, איכשהו נדמה לי, שהמשפחה שלך היא משפחתי שלי (וכך חש, מן הסתם, כל קורא). אני מכיר את סבך, אהרן-לייזר, ואת סבתך ביילע-ראַשע, ואת אביך החסיד משה, ואת כל דודיך ודודותיך, ואפילו את האַיִסְפֶּראַוֶּנִּיק [9] ואת האַסְסוֹר [10] ואת כל הפריצים, [11] הטובים והרעים, ואת המלמדים, ואת החסידים, ואת המתנגדים, ואת הרופאים, ואת הרב, ואת האפיקורוס שהוא שהיה

מזכיר בבריסק, [12] שהקערבל [13] נחשב אצלו כממזר, [14] ואת שני ה"ישראל", [15] ואת אהרן-לייבלה וחצקל ומושקה, [16] ואת ברל-בנדט האופראווליאישטשע, [17] ואת כולם כולם! כולם חיים וקיימים, אני מכיר את כולם. אני שמח עמם בשמחתם ומתאבל באבלם. איך שלא יהיה, צריך כוח כדי למנוע ממני מלפרוץ בצחוק (ויש אצלך כמה מקומות כאלה, שלא יכולתי להפסיק מלצחוק), אבל גם כדי להביא אותי לידי דמעות. אני נשבע בהן צדקי, שבכיתי יחד עם כולם שעה שסבך בירך אתכם בערב יום כיפור, [18] ובשעה שנפטרה סבתך הצדקת והונחה על קרקע הבית וסבא התעלף מאה פעמים. [19] הלוואי שנזכה כבר לישועת ישראל, כמו שעניי זלגו דמעות! ולא בגלל שמשהו הלך לבית עולמו - ריבונו של עולם! כמה אנשים מתים בכל יום ובכל עת ובכל שעה! אבל הסבתא והסבא שלך - הם שלי, שלי, שלי!

ומפני שכולם אנשים חיים ויקרים, ממש זהב, ומפני שהצלחת להפיה בהם מנשמת אפך ולהכניס בהם את האמת היוקדת שלך, אני באמת משתבח בכך שיש בקרבנו אנשים כמותך, יהודים כמותך. הודות לך לא יאבדו "רענדלעך" כאלה, שהתגלגלו (ולדעתי, עדיין מתגלגלים) בקרב בני עמנו. אני באמת מתגאה, שהספרות העממית [20] הצעירה שלנו בידיש נתעשרה בספר כמו ה"זיכרונות" שלך. האם תמשיך לכתוב את ה"זיכרונות"? היהיו הכרכים הבאים שמנים ומוצלחים כמו הכרך הראשון? מוצלחים - בזה אני בטוח; שמנים - אינני יודע. אני חושש שהם כבר יהיו רזים ודלילים יותר. היהודים הללו כבר אינם! כלומר, הם ישנם, אבל איש אינו מבחין בהם. הם אינם בולטים, הם בטלים בשישים, ובפרט בעיר הגדולה.

11.1.1913

על הר גבוה בלוזאן (המכונה 'לייזן'),²⁰ אלף וחמש מאות מטר גובה, פגשתי היום במקרה סופר אחד, איזביצקי (מיכאליביץ'), [21] וסיפרתי לו איזו התפעלות, עד כדי בכי ודמעות, עורר בי איזשהו ספר של איזשהו יהודי, בעל בית פשוט, ששמו י' קוטיק. ומה מתברר? שאיזביצקי זה מכיר אותך טוב, [22] ושאתה הוא אביו של א' קוטיק ובעל בית הקפה שברחוב נאלוויק, [23] ושכולם כבר יודעים מזמן שיש לך איזה "זיכרונות". אם כן נשאלת השאלה: איפה הן היו, הבהמות? אם הן ידעו - למה שתקו? ואיפה הייתי אני, בהמה שכמותי? דומני שגם אני הייתי שם אצלך בנאלוויק ושתייתי קפה עם ספקטור. [24] למה לא ידעתי

אצל מי אני נמצא ואצל מי אני שותה קפה? למה שוק הספרים שלנו מלא בימים אלה בסמרטוטים מסמורטטים, בזמן ש"אוצרות" כמו שלך מתגלגלים באיזשהו ארגז, או מגירה, או מתחת למזרון?

ברגע זה, כשאני נזכר איך המבקרים שלנו מהללים כל זב חוטם, שמדפיס איזו תועבה שמועתקת מן הגויים, אני ממש רותח מכעס. זה ממש גורם גועל נפש כשקוראים את הקיא הלעוס והירוק הזה, כמו ניבולי הפה של אַרְצִיפֶּשֶׁב [25] והזבל של דומיו, שגורמים להומוריסטן טוב, כפי שהם קוראים לי, לכעוס וליטול ממנו את תיאבון הכתיבה. אני נעשה גזלן - אמנם לא להרבה זמן, אבל כמו "גזלן יהודי" [26] בקיצור, הפלגתי בדברים. ענה לי, בבקשה, אם יש לך מעט זמן בשבילי, האם אתה ממשיך לכתוב עוד "זיכרונות", מאיזו תקופה, באילו חוגים תעסוק, האם זה הולך חלק כל כך כמו שהיה עד עכשיו, והאם אתה מזכיר גם את המשפחה? יש שם טיפוסים שאתה מוכרח לחזור אליהם, לספר ולספר. שמור על בריאותך ועירנותך, וכתוב!

קוראך אסיר התודה, חברך

ותלמידך...

שלום עליכם

לתוכן הענינים

לדף הראשי של פרויקט בן-יהודה

[1] על שהותו של שלום עליכם בלוזאן בינואר 1913, ראו במבוא, סמוך להערה 62.

[2] הכוונה למכתב הראשון ששלח שלום עליכם אל קוטיק, ב-6 בינואר 1913. ראו במבוא, סמוך להערה 63.

[3] שמואל ניגר - שמו הספרותי של שמואל טשארני, חוקר ומבקר, מראשי המדברים בספרות יידיש (1883-1955). יליד רוסיה הלבנה, משנת 1919 בניו-יורק. היה מידידי הטובים של שלום עליכם ופרסם עשרות מאמרים על יצירתו. ראו עליו: ד' סדן, "המבקר והיכלול", בתוך: ש' ניגר, הביקורת ובעיותיה, ירושלים תשי"ח, עמ' ט-כג; ג' קרסל, לקסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, ב, מרחביה תשכ"ז, עמ' 450-451. בראשית 1913 שהה ניגר בברן שבשווייץ, ושולם עליכם אכן כתב לו ב-8 בינואר בעניין זה (ראו במבוא, שם). במכתביו של ניגר משנים אלה לא מצאתי מענה למכתבו זה של שלום עליכם ולא כל התייחסות אחרת שלו לקוטיק.

[4] אברהם רייזן - משורר וסופר יידיש (1876-1953). יליד קוידאנוב שברוסיה הלבנה. התגורר בוורשה ומשנת 1911 בארצות הברית. ראו עליו: לעקסיקאן פון דער נייער יידישער ליטעראטור, ח, ניו-יארק 1981, עמ' 458-478; לקסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, שם, עמ' 860-861; א' אופק, לקסיקון אופק לספרות ילדים, תל-אביב תשמ"ו, עמ' 605-606.

[5] במכתב קודם סיפר שלום עליכם לקוטיק כי מרוב חשקו לקרוא בספר חתך את הדפים המחוברים שבעותק של ניגר שנשלח אליו בטעות. ראו במבוא, סמוך להערה 63.

[6] רענדלעך (יחיד: רענדל) - כינוי למטבעות זהב, דוקאטים או אדומים. שלום עליכם מרמז כאן לדמות הפרוש, המתוארת בפרק כה, שהמשיל את המצוות לרענדלעך וקרא לנערים לאספם.

[7] הכוונה לאברהם-הירש, בנו בכורו של קוטיק. ראו עליו לעיל, מבוא, הערה 156, ולהלן בהמשך המכתב.

[8] זסטביה - הפרבר הסמוך לקאמניץ. ראו להלן בפרק א, הערה 43.

[9] איספראוויניק (ispravnik) - מושל המחוז הממונה גם על כוחות המשטרה. ראו: *Dictionary of Russian Historical Terms from the Eleventh Century to 1917*, Compiled by S.G. Pushkarev et al., New Haven & London 1970, p. 32

[10] אססור (assessor) - משרת יועץ-עוזר, שהתפתחה מן הדרגה הבכירה ביותר בסולם הדרגות המנהלי שקבע הצאר פטר הגדול בשנת 1722. התפקיד נשתמר בעיקר בשטחים שסיפחה רוסיה בפולין. האססור היה כפוף לאיספראוויניק ושימש כנציגו ברשות המקומית. ראו: *Dictionary of Russian Historical Terms*, שם, עמ' 2, 187 (zasedateli). בספרות ההשכלה מכונה האססור "השופט הנמוך" (ראו למשל: מ"א גינצבורג, קרית ספר, ווילנא תר"ח, עמ' 81).

[11] פריץ (ביידיש קרא: porets) - כינוי בפי היהודים לאציל הפולני, האדון (pan) בעל האחוזות. נראה שכינוי זה ניתן לפריצים בשל עריצותם ואכזריותם הפראית (על דרך "יופריץ חיות בל יעלנה" - ישעיה לה, 9).

[12] על "האפיקורוס" טברסקי, ראו פרק טו.

[13] קערבל (ברבים קערבלעך) - כינוי לרובל (rubl) הרוסי.

[14] במקור: "וואָס אַ קערבל איז אַ ממזר", והוא משחק על דרך הפתגם העממי "דאָס קערבל איז ניט קיין ממזר", דהיינו, שאדם אינו מתבייש בכסף שברשותו. ראו: א' בערנשטיין - ב"ו זעגעל, יודישע שפריכווערטער און רעדענסאַרטען, וואַרשוי תרס"ח, עמ' 246, מס' 3400. טברסקי "האפיקורוס" נודע כמי שמחלק את כספו עם ידידיו ועם עניים.

[15] שני ה"ישראל" - הכוונה לשני נערים בני גילו ובני משפחתו של קוטיק ששמום היה ישראל. ראו עליהם, פרק ח.

[16] שלושת חטפני הקהל, שגייסו בכוח נערים לצבא. ראו עליהם, פרק ט.

[17] אופראווליאישטשע - מנהל; פקיד בכיר. ראו: *Dictionary of Russian Historical Terms* (לעיל, הערה 9), עמ' 171-172 (upravlenie). ברל-בנדט, גיסו של קוטיק, היה "יישובניק" וקומיסר באחוזתו של פריץ. ראו עליו, פרק יב ואילך.

[18] על כך ראו פרק יד.

[19] על מותה של הסבתא ראו פרק כח.

[20] במקור: "פאָלקס-ליטעראַטור"; ספרות יידיש נתפסה כספרותו של העם, בניגוד לספרות העברית שנחשבה כספרות הלאומית.

20 א' לייזן היה שמו של בית הבראה לחולי שחפת שבו שהה שלום עליכם.

[21] יוסף איזביצקי - פעיל בתנועת הבונד וסופר יידיש (1876-1928), שנודע בכינויו בייניש מיכאַלעוויטש. ראו עליו: לעקסיקאָן פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, ה, ניו-יאָרק 1963, עמ' 608-612.

[22] השו: "בית] הקפה של קוטיק היה בית ועד לסופרי וארשא, ולשם היו באים כל עסקני הפועלים. אפשר היה לפגוש שם את באינוש מיכאלויטש ואת אלתר אהרליך ממנהיגי הבונד, גם ה"ד נומבארג ואברהם ראיזן היו שם אורחים קבועים" (ש' שרברק, זכרונות המוציא לאור שלמה שרברק, תל-אביב תשט"ו, עמ' 158); וראו במבוא, סמוך להערות 33-32.

[23] רחוב נאלווי (Nalewki) - רחוב צר בלב החלק "היהודי" של ורשה, נודע בצפיפות הרבה של החנויות והאנשים שאכלסו אותו ובחצרות הרבות שנסתעפו ממנו. הפך לסמל של הרוח המסחרית של יהודי פולין בכלל ושל יהודי ורשה בפרט.

[24] מרדכי ספקטור - סופר ועיתונאי ביידיש (1858-1925). יליד אומן שבאוקראינה. התפרסם כמחבר רומנים וכעורכם של מאספים ספרותיים, כגון דער הויזפריינד [=ידיד הבית]. ראו: לעקסיקאן פון דער נייער יידישער ליטעראטור, ו, ניו-יאָרק 1965, עמ' 518-527; לקסיקון אופק לספרות ילדים (לעיל, הערה 4), עמ' 452-453.

[25] מיכאיל פטרוביץ ארציבשב - סופר רוסי נודע (1878-1927). נתפרסם בשל הרומן "סאַנְיִן", שעורר ויכוחים ספרותיים רבים בשל הפסימיות שבו והטפיותו לאגואיזם דקדנטי ולהיענות מלאה לתביעות הגוף והיצר. על התנגדותו של שלום עליכם לדרכו של ארציבשב, ראו: י' ברטל, הלא-יהודים וחברתם בספרות עברית ויידיש במזרח אירופה בין השנים 1914-1856, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"א, עמ' 235-236, והערה 114.

[26] "גזלן יהודי" - הכוונה כאן: מלא רוגז וכעס; מאיים אך אינו מממש את איומיו; השו: יודישע שפריכווערטער (לעיל, הערה 14), עמ' 126, מס' 1813. 'דער יודישער גזלן' גם היה פסוודונים שבו נהג להשתמש שלום עליכם.

© כל הזכויות שמורות. החומר מובא ברשות בעלי הזכויות.

דף זה הוא חלק מ**פרויקט בן-יהודה**, שמתקיים הודות [לסיוע של מתנדבים](#).